

Ben Hellman: Hemma hos Tolstoj. Nordiska möten i liv og dikt.

Roesen, Tine

Published in:
Danske Studier

Publication date:
2018

Citation for published version (APA):
Roesen, T. (2018). Ben Hellman: Hemma hos Tolstoj. Nordiska möten i liv og dikt. *Danske Studier*, (2018), 218-223.

sig selv til at mistvivle om sin kærlighed, fordi den var kysk og stille?» (bd. II, s. 237, Gyldendal 1982). Passagen, der vidner om Jyttes modne selvindsigt, bruges overraskende nok ikke nogetsteds i bogens analyse, selv om den i høj grad understøtter Rasmus Vangshardts tese om den undervurderede romantik i romanen. Jytte har, som den vitale drengepige hun var i sin ungdom, set kærligheden gennem den romantiske kategori, dvs. gennem idealet om en stormfuld og dramatisk forelskelse, men derved også overset kærlighedens konkrete empiri.

Henrik Stampe Lund

Ben Hellman: Hemma hos Tolstoj. Nordiska möten i liv och dikt. Stockholm: Appell förlag, 2017. 560 sider. ISBN: 978-91-9832-759-5. Vejl. pris: 259 svenske kr.

Hvert år, når jeg underviser nye studerende i russisk kulturhistorie, opstår der et dramatisk højdepunkt, når vi kommer til Lev Tolstoj (1828-1910). Hans livslange sandhedssøgen skabte ikke bare fascinerende litteratur men også en fascinerende person, der især i sit sene liv blev både berømt og berygtet verden over. Den russiske kulturhistorie er ikke ligefrem fattig på dramatik omkring store personligheder, men Tolstoj udvikler sig alligevel til at blive den mest radikale af dem alle på måder, som til stadighed fascinerer også unge mennesker. Det er denne sene, radikale Tolstoj (ca. 1880-1910), som er omdrejningspunktet i Ben Hellmans bog *Hemma hos Tolstoj. Nordiska möten i liv och dikt* – den pacifistiske, vegetariske, asketiske godsejer og bondeklædte bibelfortolker, som stadig skrev både essays og litterære værker, men forsagede al litteratur og kunst, der ikke var forståelig for menigmand og ikke skabte kristne følelser.

Hellmans interesse er, som undertitlen indikerer, nordiske møder med Tolstoj i både liv og digt, og hermed mener han alle dokumenterede svenske, norske, danske og finske besøg, al bevaret nordisk korrespondance, spor af Tolstojs læsninger af nordisk litteratur samt nordiske spor i hans litterære værker og (i mindre omfang) spor af Tolstoj i nordiske værker. Det er på flere måder en unik udgivelse. For det første på grund af emnet, hvor fokus på en så specifik kulturudveksling åbner for mange ellers oversete detaljer, og hvor den inkluderende tilgang – med inddragelse af både liv og digt og af hele det nordiske område – tegner et kulturhistorisk felt, som er metodemæssigt ambitiøst og på sin vis kaster en handske til os i Norden: Det udfordrer os på vores tendens til at tænke nationalt og bilateralt, når

vi studerer vores historiske relationer til Rusland (og sikkert også andre lande). For det andet er værket ekstremt solidt baseret på arkivmateriale og tilhørende research, og alt præsenteres omhyggeligt og præcist, hvilket også de afsluttende 50 siders noter vidner om. Omstændeligheden truer måske nok med at tynge værket, især for dem, som ikke primært er interesserede i Tolstoj selv, og ikke mindst hvor der inkluderes møder og korrespondancer med nordiske personer, som ikke selv er interessante kulturpersonligheder eller overhovedet identificerede. Men her kommer heldigvis en tredje kvalitet ved bogen til undsættelse, nemlig Hellmans fremstillingsstil. Han komprimerer og komponerer med fast hånd, med tørre sidebemærkninger og pointerede drejninger af stoffet og med sans for både tragiske skæbner og komiske tosser, hvilket gør langt de fleste afsnit yderst læservenlige og ofte decideret underholdende.

Bogen er systematisk opbygget, overordnet efter typen af kontakt med Tolstoj, og herefter behandles de forskellige nordiske personer en for en. Denne komposition giver naturligvis visse overlap, hvor der både er møder og korrespondance med de samme, og selv om der gives interne henvisninger, er det en læserudfordring at huske, hvem de tidligere præsenterede personer nu lige er. Igen kommer Hellman til hjælp med et udførligt navneindeks bag i bogen, i øvrigt suppleret af et indeks over Tolstojs værker.

Den første og største del af bogen dokumenterer nordiske besøg hos Tolstoj – af tolstojanere og andre sympatisører, af oversættere og filologer, og af folk engageret i velgørenhed, især i forbindelse med den russiske hungersnød 1891-92. Vi får præsenteret gæsternes formål, deres indtryk af Tolstoj og hans og hans families (simple) indretning og (livlige) tilværelse på godset Jasnaja Poljana samt hans og hans families indtryk af gæsterne. Enkelte besøg rummer ikke rigtig noget spændende i nogen af aspekterne og kunne have været udeladt; det samme gælder enkelte sandsynligvis opdigtede besøg, som Hellman minutløst afslører som utroværdige; men de fleste giver anledning til mange nye detaljer om Tolstoj (hvem kendte måske hans yndlingsåbning i skak?) og indblik i hans opfattelse af de nordiske lande og deres kultur og litteratur. Herefter følger to relativt store afsnit. Det første gennemgår brevene, hvor der i arkivet findes omkring 120 nordiske – i alt modtog han mere end 50.000, heraf ca. 9.000 fra udlandet. De kommer fra beundrere, som vil takke, rose og lykønske, men i nogle tilfælde også tilbyde den af kirke og tsar udskældte og censurerede forfatter eksil, for eksempel i det trykke Danmark; andre ser den berømte næstekærlige greve som en mulig redning fra fattigdom og ulykke, og atter andre vil bare gerne have en autograf. Bogens følgende afsnit redegør for de nordiske værker i Tolstojs enorme privatbibliotek: H.C. Andersen, Søren Kierkegaard, Georg Brandes, Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Knut Hamsun mfl., med redegørelse for hvad der vides om hans læsning

af og holdning til dem. Før det afsluttende afsnit om mulige nordiske prototyper i hans romaner, som er bogens korteste og også mindst interessante, er der et knap så kort afsnit om relevante nordiske priser og kongresser. Det drejer sig her specifikt om fredskongressen i Haag 1899 og i Stockholm 1909/1910 samt Nobelprisen i litteratur og Nobels fredspris. Ligesom Tolstoj blev kontaktet og involveret i begge kongresser, men af forskellige grunde ikke kom til at deltage i dem, var han i flere år i spil til begge Nobelpriser, men fik ingen af dem og ønskede da heller ikke at få dem. Her er det fascinerende at læse hans forsøg på at undgå at blive berømmet, sat over for de velmenende beundreres ihærdighed – og at få indblik i, hvordan Tolstojs undvigelse i tilfældet med litteraturprisen paradoksalt nok fik støtte fra Det Svenske Akademis i mange år ret enerådende ekspert i slavisk litteratur, den svenske journalist, oversætter og ruslandsrejsende Alfred Jensen, der vurderede Tolstoj som uværdig til prisen på grund af hans aktuelle livssyn, uagtet de mesterværker han tidligere havde skrevet.

Det er et gennemgående motiv i bogen, at kulturudvekslingen ofte har form af en beundrende henvendelse, som Tolstoj tager imod, men som han også er hudløst ærlig over for, og det gælder både håndteringen af anmodninger og ærinder, vurderingen af forfattere eller oversættelser og reaktionen på deres opfattelse af ham og hans rolle. Enkelte gange kom han dog til kort. Således da den vildeste af alle besøgende, Abraham von Bonde – en svensk særling, som i ekstrem form udlevede en filosofi der mindede om Tolstojs – uden videre indlogerede sig på Jasnaja Poljana uden ejendele og næsten uden en trævl på kroppen. Til sidst blev hans uhæmmede tilstedeværelse for meget for selv den rummelige Tolstoj-familie, og han blev sendt videre på sin vandring. De tåbelige autografjægere blev konsekvent ignoreret af Tolstoj, folk i nød måtte han pga. omfanget af henvendelser efterhånden sige nej til, mens de, der skrev om rettigheder til hans værker, fik at vide, at han for længst havde frigivet alle rettigheder til alle værker, som det derfor stod alle frit for at udgive og oversætte. Nok måtte mange brevskrivere, ikke mindst hvis deres ærinde eller sprog var uforståeligt for Tolstoj, finde sig i ikke at få noget svar fra ham, men mange fik svar fra enten greven selv (ca. 9.000 svarbreve er bevarede) eller en anden i hans familie, og han plagedes af dårlig samvittighed over ikke at kunne svare alle. Som vi får mange eksempler på, var Tolstoj generøs over for sine medmennesker med både sine midler, sit hus og sin tid, så længe besøgene passede ind i hans daglige rutine med måltider, arbejde og spadsereture, men han virker samtidig ofte næsten grov, for tro som han var mod sit sandhedsideal, sagde han som regel sin mening, ikke mindst om yndlingsaversionerne: indbildskhed og prætentios modernisme.

Som det vil være nogle bekendt, forsagede den sene Tolstoj også sine egne store romaner, *Krig og fred* (1865-69) og *Anna Karenina* (1873-77), som ellers var

dem, der havde ført til og fortsat bibeholdt hans status som stor og vigtig forfatter i Rusland og i verdenslitteraturen. Den slags berømmelse ønskede han ikke, men det medfølgende ansvar tog han alligevel på sig. Derfor er det ikke så meget decideret litterær udveksling, der beskrives i Hellmans bog, selv om litteraturen stadig er et vigtigt medium for og anledning til debat og udveksling. Det handler ikke ret meget om form, stil og sprogkunst, men så meget desto mere om temaerne (i livet som i litteraturen) tro og sandhed, livsførelse og moral (ikke mindst kønsmoral), krig og militærnægtelse, og hvordan den enkelte kan bidrage til en god og sand udvikling for menneskeheden. For Tolstoj ligger ansvaret og muligheden hos den enkelte, ikke i organisationer og politik og slet ikke hos ledere, der tror, de kan styre livet fra toppen. Bogen giver flere eksempler på nordiske aktører, der går fejl af Tolstoj og prøver at spænde ham for et projekt, som i hans øjne er politisk. Et udfoldet og gennemgående eksempel, som dominerer de finske forbindelser med Tolstoj, er det finske spørgsmål i begyndelsen af 1900-tallet – storhertugdømmet Finlands selvstændighedsønsker over for truslen om øget russisk dominans – og heller ikke protesterne mod ungarernes undertrykkelse af det slovenske sprog får nogen støtte fra ham.

Sprogbeherskelse, herunder kendskab til fremmedsprog, var tydeligvis afgørende for Tolstoj som et praktisk redskab, men det var ikke noget, han ønskede at koble til en national dagsorden, som i hans øjne altid var af det onde og til skade for menneskehedens forbrødring. Det er herligt at se, hvordan Tolstoj – og hans familie – begik sig flydende ikke kun på russisk og det russiske adelsprog fransk, men også på tysk og engelsk, og Hellman følger fornemt trop ved at citere frit fra alle disse sprog og diskret anføre de svenske citatoversættelser i noterne. Også finsk oversættes i bogen til svensk, mens dansk og norsk anvendes på linje med bogens svenske. Det er et passende valg for en bog, der i den grad handler om kulturudveksling på tværs af nationale og sproglige grænser og er baseret på præmissen om et nordisk fællesskab i forhold til Tolstoj og i det hele taget. I denne bog lærer vi også, at Tolstoj endda interesserede sig for esperanto og med glæde modtog nordiske entusiaster inden for kunstsproget. De nordiske sprog bemestrede han dog ikke, og mange af de omtalte nordiske boggaver i hans bibliotek er således ulæste. Måske fik han i nogle tilfælde hjælp – eller bøgerne blev læst – af familiens svenske svigerdatter, Dora Westerlund, hvis mand, Lev Lvovitj, også lærte sig svensk.

Afsnittet om Lev junior og Dora er et af de mest interessante i bogen, og man ærgrer sig her over den valgte emneafgrænsning, som gør, at vi kun hører om sønnen og svigerdatteren, så længe de bor eller er på besøg på Jasnaja Poljana, og ikke følger deres historie til ende efter flytning til Sverige og skilsmisse. Man sidder tilbage med et ønske om en mere udfoldet behandling af netop denne svensk-russi-

ske forbindelse med dens kulturelt men også menneskeligt dramatiske elementer. Bare beretningen om svigerdatterens svenske indretning af parrets fløj på Jasnaja Poljana rummer et fantastisk svensk-russisk (eller -tolstojsk) kultursammenstød: Den antimaterialistiske Tolstoj ser med afsky på de utroligt mange møbler og ting, der ankommer fra Sverige (kan man tænke sig noget mere overflødigt og dekadent end antimakassarer!); hans hustru Sofja påskønner derimod den rene og lyse indretning af et ellers mørkt og tungt hjem – man ser det levende for sig, denne ikeaificering af den traditionelle russiske godsejendom. Svigerdatterens gode sind og kærlige omgang med både svigerforældre, tjenestefolk, gæster og egen børnefolk bløder dog efterhånden den gamle greve op, og han kan da også med tilfredshed konstatere, at hun selv med tiden bliver lidt jasnapoljariseret, som han udtrykker det.

Af de nordiske forfattere brød Tolstoj sig ikke om Ibsen og Strindberg, og heller ikke Hamsun, som han alle indrangerede i samme store skare af dekadente moderne forfattere med et livssyn langt fra hans eget, som Hellman udtrykker det. Selma Lagerlöf, som ellers var populær i Rusland og fik Nobelprisen 1909, synes Tolstoj mærkeligt nok ikke at have kendt til. Men H.C. Andersen kendte han, og han satte ikke mindst stor pris på *Kejserens nye klæder*, hvis hovedmotiv han anvendte flere steder i sine egne skrifter. Søren Kierkegaard forsøgte Tolstoj at forstå, men fandt ham både for kringlet at læse og for »hidsig« – og han opfordrede flere gange oversætteren Peter Emmanuel Hansen til ikke bare at oversætte, men også formidle Kierkegaard i mere enkel form.

Denne Peter Emmanuel Hansen (1846-1930) er ikke en hvem som helst, men må faktisk udnævnes til at være Hellmans anden hovedperson ved siden af Tolstoj. Det var danske Hansen, som i en ung alder kom til Rusland som telegrafist og blev russisk gift, der igennem mange år identificerede interessefællesskaber hos forskellige nordiske forfattere og Tolstoj, og sørgede for ikke bare at oversætte dem, så de kunne læse hinanden, men også at sende eller personligt overbringe sine oversættelser til de nulevende af dem. Han oversatte en del Tolstoj til dansk og det direkte fra russisk, mens mange andre af de florerende oversættelser var relæoversættelser fra primært tysk eller fransk; og ikke mindst sørgede han (og hans kone) for, at Tolstoj kunne læse førende nordiske forfattere på russisk. At Tolstoj overhovedet hørte om Kierkegaard, selv så mange år efter Kierkegaards død, synes at være Hansens fortjeneste, og han gjorde meget for at få Tolstoj overbevist om den danske filosofers relevans for Tolstojs egen tænkning. Ligeledes forsøgte han ihærdigt at få Tolstoj til at se kvaliteterne i Ibsens værker, og Tolstoj stolede nok på sin ven og oversætter til at blive ved med at læse flere værker, men fortsatte ikke desto mindre med næsten kun at tale dårligt om dem.

Flere andre oversættere til og fra de nordiske sprog optræder i bogen, og deres afgørende rolle for den studerede kulturudveksling er en vigtig pointe, som Hellman, der selv er en førende oversætter af russisk litteratur til svensk, har stor sans for og viser mange eksempler på, dog uden at gøre noget stort nummer ud af det. Det er i det hele taget kendetegnende for bogen, at det er op til læseren at opdage dens mange store kvaliteter og vigtige overordnede pointer undervejs i læsningen. Dette skyldes dog formodentlig beskedenhed, for der er ingen tvivl om, at Hellmans grundige udforskning af dette meget specifikke emne er foretaget på grundlag af velgennemtænkte præmisser og med kyndig sans for de mange aspekter, der skaber kulturhistorie og muliggør kulturudveksling som sådan. Og den »nordiske« pointe er som nævnt vigtig i sig selv: Vi skylder Hellman en stor tak for at have givet os ikke bare den finske eller finsk-svenske Tolstoj, men hele Nordens Tolstoj.

Tine Roesen

Bjarne S. Bendtsen: Mellem fronterne. Første Verdenskrigs aftryk i dansk litteratur og kultur 1914-1939. Aarhus: Klim, 2018. 585 sider. ISBN 978-87-7204-004-2. Vejl. pris: 399,95 kr.

Måske vover Bendtsen sig lidt for langt ud ved indledningsvis at påstå, at Første Verdenskrig ligefrem er »den glemte krig« (s. 15) i den kollektive bevidsthed i Danmark. Men utvivlsomt har han ret i, at Første Verdenskrig ikke spiller nogen nævneværdig rolle i den danske erindringskultur sammenlignet med krigen i 1864 eller 1940-1945. *The Great War* eller *La grande guerre*, som Første Verdenskrig betegnende nok kaldes på andre sprog, huskes i Danmark fremfor alt som præludiet til den såkaldte genforening i 1920. Også litteraturen om krigen er blevet offer for denne »historisk[e] og kulturel[le] amnesi« (s. 498). Bønnelyckes *Spartanerne* (1919), krigsdigtene i Broby-Johansens *Blod* (1922) eller Paludans *Jørgen Stein* (1932-1933) er – sandt nok – kanoniserede, selv om Bønnelyckes krigsdigtning gerne bagatelliseres som avantgardistiske skriveøvelser uden eksistentiel alvor. Men langt størsteparten af litteraturen om krigen – ikke mindst den mere dagsaktuelle, kulørte og/eller underholdende slags – er hurtigt gået i glemmebogen.

Efter at have læst *Mellem fronterne. Første Verdenskrigs aftryk i dansk litteratur og kultur 1914-1939* kan læseren dog ikke længere være i tvivl om, at »krigen